

Obřadní síně na židovských hřbitovech – výraz emancipace i asimilace českých, moravských a slezských židů

Zdeněk R. Nešpor

DOI: 10.62800/NR.2026.2.04

Ceremonial Halls in Jewish Cemeteries: A Manifestation of both Emancipation and Assimilation of Czech, Moravian, and Silesian Jews

From the mid-nineteenth century onwards, mortuaries in Jewish cemeteries were replaced by grander ceremonial halls. The author systematically examines all 131 ceremonial halls constructed within the territory of the modern-day Czech Republic, presenting their characteristics and development. The construction of these facilities can be understood as an expression of the emancipation of the Jewish minority, but also as a manifestation of its assimilation and adoption of the funeral practices of the majority population – a process that further intensified over the course of the twentieth century. The Nazi and Communist regimes destroyed many of these ceremonial halls, and where they have survived (86 cases), alternative uses must be found for them today. However, these buildings are increasingly being restored, also with regard to both the ritual specifics and the religious symbolism of their original builders.

Key words: funeral ceremonial halls, mortuaries, cemeteries, Jews, Bohemia, Moravia, Czech Republic

Contact: prof. PhDr. Zdeněk R. Nešpor, PhD., Katedra historických věd, Fakulta humanitních studií UK, Pátkova 2137/5, 180 00 Praha 8; e-mail: zdenek.nespor@fhs.cuni.cz; ORCID: 0000-0001-5047-5790

Jak citovat / How to cite: Nešpor, Zdeněk R. 2026. Obřadní síně na židovských hřbitovech – výraz emancipace i asimilace českých, moravských a slezských židů. *Národopisná revue* 36 (2): 136–145. <https://doi.org/10.62800/NR.2026.2.04>

Péče o zemřelé je důležitou součástí mnoha náboženských kultur, rabínský judaismus jako výrazně ortopraktické náboženství přitom stanovuje celou řadu nepominutelných předpisů (srov. Newman – Sivan 2004: 142–144; Sládek 2008: 92–93, 172–174; Nosek – Damohorská 2010: 137–144). Tělo mrtvého musí být omyto teplou vodou a oblečeno do pohřebního oděvu¹ a po společném, rabínem vedeném rozloučení ideálně ještě týž den uloženo do země. Příprava těla i vlastní pohřeb obvykle probíhají mimo dům smutku, v režii pohřebního bratrstva, které má také další povinnosti, zatímco přímí pozůstalí především truchlí, a to celý rok, po němž teprve má být nad rokem zemřelého vztyčen náhrobek. Nehledě na další předpisy – leckdy mírně odlišné v jednotlivých židovských² komunitách – i tato základní

pravidla vyžadují „materializaci“, vedou k potřebě zřizovat příslušnou funerální infrastrukturu.

Cílem tohoto příspěvku je souborně zpracovat a kontextualizovat tematiku židovských obřadních síní. Zjištění vycházejí z dostupných encyklopedických a dalších informací o jednotlivých lokalitách, respektive budovách,³ na něž navázal vlastní terénní výzkum. Všechny dochované obřadní síně (a fyzicky dostupné lokality síní nedochovaných) byly v letech 2023–2025 autorem navštíveny, zdokumentovány, katalogizovány a následně kvantitativně i kvalitativně zpracovány. Výsledkem širšího výzkumu se stal jednak historicko-sociologický rozbor vývoje židovských pohřebišť na našem území (Nešpor 2026), jednak několik tematických studií o specifických prvcích židovské funerální kultury, včetně této.

Hřbitovy a márnice

Od středověku na našem území existují oddělené židovské hřbitovy, jejichž počet se výrazně zvýšil v raném novověku, v 19. a do jisté míry i ve 20. století (Heřman 1980; Nešpor 2026). Vinou vnějších omezení, nepřízné okolí i dalších důvodů – včetně náboženského požadavku na věčnou nedotknutelnost hrobů – židovské hřbitovy často trpěly nedostatečným prostorovým rozsahem, v extrémních případech řešeným prostřednictvím pohřbívání ve vrstvách, aniž by se narušila integrita hrobů (Hořepník, Načeradec, Praha, Rabštejn nad Střelou, Rožmberk nad Vltavou). Nedostatek místa spolu s nákladností staveb patrně vedly k tomu, že tyto hřbitovy dlouho neměly márnice. S prvními doloženými márnici se setkáváme teprve v 16.–17. století (Klenovský 2019: 374), přičemž se nejspíš jednalo o malé dřevěné stavby v areálech hřbitovů, blízko vchodu, jež byly v pozdějších obdobích převrstveny novějšími budovami, případně hroby. Dochované kamenné stavby z období před osvícenskými reformami jsou zcela výjimečné (Boskovice).

V roce 1770, fakticky až 1771, stanovila Marie Terezie povinnost zřizování márnice na všech hřbitovech (Jaksch 1828, sv. 4: 96–97, srov. i sv. 2: 365). Jejich budování bylo v křesťanském prostředí – „umrlčí komory“ – pomalé (Tinková 2011: 41–42) a lze předpokládat, že v židovském prostředí tomu nebylo jinak. Vedle nákladnosti staveb a nedostatku prostoru k jejich umístění k tomuto stavu přispívala také skutečnost, že pohřby musely být prováděny do 24 hodin. I vyobrazení z pražského spolku chevra kadiša svědčí o přípravě těla v domě smutku (Nosek – Damohorská 2010: 139). V průběhu „dlouhého“ 19. století se však márnice staly normou, přičemž i dosavadní dřevěné márnice byly nahrazovány kamennými, případně později cihelnými (Klenovský 1998, 2019: 374–376). K některým z nich se zachovala i stavební nebo jiná písemná či obrazová dokumentace, další existují alespoň v pozůstatcích dodnes.

Na necelých pěti stech známých židovských hřbitovech v českých zemích – z nichž je dodnes alespoň částečně zachováno 358 – je márnice doložena přinejmenším ve 171 případech.⁴ Skutečný podíl však byl nepochybně vyšší, protože písemné prameny jsou sporé a po dřevěných stavbách nezůstaly žádné viditelné stopy, jež bez podrobného archeologického průzkumu

mnohdy nenalzáme ani v případě zděných budov. Patrně nejstarší, téměř intaktně dochovaná márnice (z druhé poloviny 18. století) je v Boskovicích, dalšími příklady mohou být márnice ve Čkyni, Kožlanech či Polici (okr. Třebíč). Vedle vlastních márnice existovaly také další hřbitovní stavby, které daný účel plnily (např. dům pohřebního bratrstva v Turnově, morový špitál na Královských Vinohradech [dnes Praha-Žižkov]), takže můžeme předpokládat, že nejspíše v 19. století velká většina židovských hřbitovů márnici disponovala. Postupná emancipace českého židovstva však šla ještě dál a na židovských hřbitovech se v druhé polovině 19. století začaly objevovat honosné obřadní síně.

Obr. 1. Nejčastějším typem obřadní síně je samostatně stojící budova, příkladem může být osmiboká historizující stavba s maurskými prvky v Mladé Boleslavi (1889). Foto Zdeněk R. Nešpor 2023

Obřadní síně

Zatímco dosavadní márnice byly především „praktickými stavbami“, sloužícími často současně jako vstupní brána na hřbitov (průchozí či průjezdní márnice), vozovna pro pohřební kočár nebo – zejména v případě budov z druhé poloviny 19. či počátku 20. století – obydlí hrobníka, po polovině 19. století se vedle nebo místo nich začaly objevovat okázalejší obřadní síně. Často k tomu došlo se vznikem nových židovských hřbitovů, nahrazujících dosavadní pohřebiště jednak kvůli naplněnosti, z hygienických a urbanistických důvodů, ale také proto, že se po odstranění dřívějších omezení židé mohli stěhovat do nových lokalit, kde také potřebovali pohřbívat své mrtvé (Nešpor 2026). Sociální vzestup, jímž po likvidaci restrikcí židovstvo jako celek prošlo, stejně jako mnohem dramatičtější mobilita některých konkrétních židovských rodin, vedly k potřebě reprezentace, přítomné právě i ve funerálních stavbách. Na židovských hřbitovech se začaly objevovat honosné rodinné hrobky, lišící se od křesťanských mnohdy jen Davidovou hvězdou, a výrazem sociálního vzestupu židovstva se stala i nákladnější společná hřbitovní infrastruktura: nově stavěné hrobnické domky, ohradní zdi prolomené zdobenými branami a obřadní síně.

Obr. 2. Hřbitovní budova v Hořicích v Podkrkonoší (1900) reprezentuje poměrně hojně trojtraktové uspořádání: uprostřed obřadní síň, po stranách márnice a byt hrobníka. Obřadní síň byla po druhé světové válce upravena k interkonfesnímu využití. Foto Zdeněk R. Nešpor 2024

Z provedeného výzkumu vyplývá, že obřadních síní bylo na našem území postaveno 131, do současnosti se jich dochovalo 81 (zčásti různě přestavěných), z dalších pětí zůstala alespoň torza.⁵ Znamená to, že tyto síně se objevily na téměř třetině židovských hřbitovů existujících nebo nově zřízených ve druhé polovině 19. století či ve 20. století. V ojedinělých případech se jednalo o více obřadních síní na tomtéž hřbitově (Praha – Nový židovský hřbitov), nebo o nové obřadní síně vystavěné náhradou za dřívější (Brno, Brtnice, Jihlava, Nový Jičín). Sloužily přitom primárně kolektivnímu rozloučení s mrtvým, zatímco neveřejná příprava těla na pohřeb se konala „někde stranou“ – v jedné z menších bočních místností, v původní či nově postavené neokázalé márnici, nebo sice v obřadní síni, avšak před „vlastním“ obřadem. Jinak řečeno, můžeme je chápat také jako projev židovské asimilace a přijetí zvyklostí majoritní společnosti, kdy „důležitější“ nebo přinejmenším viditelnější část pohřbu představovalo kolektivní rozloučení s mrtvým,⁶ nikoli rituální příprava těla.⁷ Nové obřadní síně se staly výrazem zbohatnutí a sociální emancipace židovstva, ale rovněž odklonu od tradice, kdy kolektivní rozloučení s mrtvým svým významem převýšilo jeho rituální posmrtné zabezpečení.

Většina obřadních síní přitom byla postavena ve druhé polovině 19. nebo na počátku 20. století, okrajověji k tomu docházelo také v pozdějších dekádách. Zejména kvůli „uspokojení poptávky“, nejen v tom smyslu, že malé venkovské obce na podobnou reprezentaci dříve neměly prostředky (některé ostatně vinou urbanizace i zanikaly) a ve městech s většími židovskými komunitami již obřadní síně téměř všude existovaly, ale také proto, že kvůli liberalizaci pohřebních předpisů (a sekularizaci společnosti) mnozí židé/Židé v meziválečném období upřednostňovali pohřeb na jiném než konfesním židovském pohřebišti, bez příslušných rituálních úkonů. Poslední rozloučení se pak mohlo konat v domě smutku, v sekulární obřadní síni, pod širým nebem nebo i v krematoriu. Pohřeb žehem, třebaže odporující židovským náboženským normám, se totiž šířil i mezi (původně) židovskou populací (Nešporová – Nešpor 2011: 588) a v extrémním případě vedl dokonce k vybudování nové, svébytné obřadní síně (Praha – Nový židovský hřbitov).⁸

Stavební vývoj židovských obřadních síní a hřbitovů vůbec samozřejmě drasticky ukončil holocaust; oba největší případy jsou jen výjimkami potvrzujícími pravidlo.

Většina českých, moravských a slezských židovských hřbitovů tak měla – pokud vůbec nějakou – jen jednu obřadní síň. Nacistické tažení proti Židům mělo i materiální podobu poškození a devastace mnoha židovských pohřebišť, včetně vypalování a demolice několika obřadních sání (Bruntál, Cheb, Jihlava, Krnov, Uherské Hradiště, Trutnov, Znojmo ad.). Po druhé světové válce – i kvůli emigracím přeživších Židů – už tyto obřadní síně většinou nebyly obnoveny a nestavěly se ani nové. Náhradou za nacisty zdevastovanou (a v 60. letech zbořenou) obřadní síň byla postavena nová jenom v Jihlavě (1969), zatímco v Ostravě (1988) k novostavbě vedla likvidace původního hřbitova i s tamní obřadní síní. Naproti tomu celkem 28 obřadních sání bylo v období nacistického nebo (častěji) komunistického režimu zbořeno. Započítány nejsou ty, které z důvodu špatného technického stavu v poválečném období „spadly samy“, nebo jsou zachovány jako torza, ani ty, jež byly využity k jiným účelům.

Stylové, funkční a symbolické charakteristiky obřadních sání

Časové období výstavby většiny českých, moravských a slezských židovských obřadních sání, a patrně i snaha jejich budovatelů „vyrovnat se“ funerálním stavbám křesťanským/majoritním,⁹ vedly k tomu, že drtivá většina z nich využila historizující tvarosloví. Konfesionalitu stavby reprezentovaly především Davidovy hvězdy a vhodný hebrejský nápis na průčelí, v interiéru dále výmalba odkazující na Tenach (Starý zákon) a přítomnost pokladničky na dary zemřelým, respektive pohřebnímu bratrstvu. Zvláště okázalé historizující obřadní síně byly vybudovány například v Brně, Břeclavi, Bzeneci, Jihlavě, Kroměříži, Lovosicích, Mikulově, Olomouci, Opavě, Praze (Starý i Nový židovský hřbitov), Třebíči či Uherském Brodě. Z novějších slohů se uplatnila secese ([Nový] Bohumín, Liberec, Poděbrady, Prostějov, Šumperk, do jisté míry i [Moravská] Ostrava – Mariánské Hory) a různé varianty funkcionalismu (Jindřichův Hradec, Kladno, Náchod, Praha – Nový židovský hřbitov), po druhé světové válce neokázalá bezslohovost (Jihlava) či internacionální styl (Ostrava).

Architektonické provedení s výjimkou odlišných symbolů, nápisů a výtvarných doplňků stejně jako jeho postupný vývoj sdílely židovské obřadní síně s křesťanskými nebo nekonfesními stavbami sloužícími podobným účelům.

Naopak specifickým vyjadřujícím mimokřesťanskou religiозitu uživatelů byl centrální typ stavby, svým půdorysem implikující křesťanské kaple jiného než funerálního určení (Mladá Boleslav, Radouň), a především stavby v mauruském/orientálním slohu či s výraznými orientálními motivy (Karlovy Vary, Louny, Mladá Boleslav, Podivín, Roudnice nad Labem, Žamberk). Jejich prostřednictvím dávalo emancipované židovstvo najevo vlastní svébytnost.

Nejjednodušším řešením obřadních sání, navazujícím na starší márnice, byly prosté obdélné stavby se sedlovou či valbovou střechou, umístěné buď při vstupu na pohřebiště (v takovém případě byly obvykle průchozí, ač již netvořily hlavní či jediný vstup), nebo na jeho ploše v ose pozemku. Takových staveb – v různě náročném i nákladném provedení – byla nejméně polovina. Druhým nejčastějším typem byla osová koncepce budovy o třech traktech, v jejímž středu byla vlastní obřadní místnost a po jedné straně márnice, po druhé byt hrobníka. Poprvé se toto uspořádání uplatnilo v Brandýse nad Labem (1848), v různých variantách však přetrvávalo až do meziválečné éry (Beroun, Moravský Krumlov, Most, Německý [Havlíčkův] Brod, Nová Cerekev, Uherský Brod).

Výrazně méně často se jednalo o komplexnější stavby o více místnostech ([Nový] Bohumín, Praha – Starý i Nový židovský hřbitov), nebo o soubory několika

Obr. 3. Tvůrci interkonfesního hřbitova v Libáni (od r. 1910) umístili novo-barokní židovskou obřadní síň na osu hřbitova za rovněž novo-barokní křesťanskou pohřební kapli. Foto Zdeněk R. Nešpor 2025

staveb, vedle obřadní síně tvořené samostatným hrobnickým domkem, někdy také márnicí, skladištěm a dalšími budovami (Brno, Břeclav, Holešov, Praha – Libeň [nový hřbitov], Žatec). V takových případech byl komplex hřbitovních budov obvykle vsazen do ohradní zdi a jeho součástí byla rovněž vstupní brána. Většinou přitom šlo o novější stavby z konce 19. či až 20. století. I zde však převažovalo užití cihelného zdiva (omítaného, méně často režného) a sedlové či valbové střechy z pálených tašek; beton a plochostřešné završení jsou výsadnou pouhých několika nejnovějších staveb (Kladno, Praha – funkcionalistická obřadní síň na Novém židovském hřbitově, Tachov, z poválečného období Jihlava). S výjimkou té úplně nejnovější (Ostrava), kdy architekt ve druhé polovině 80. let 20. století vsadil na téměř trojúhelníkové průčelí a střechu pultovou.

Osudy obřadních síní po holocaustu

Přestože rituálně náležitě židovské pohřby probíhaly po celou druhou polovinu 20. století a konají se i dnes, udržování, natož obnova většiny obřadních síní ztratily po holocaustu smysl. Několik síní bylo v období druhé světové války z ideologických důvodů zbořeno, další byly

„jenom“ poškozeny a nadále (již během druhé světové války, ale i po ní) sloužily jako skladiště. Některé byly později bez oprav ponechány svému osudu. Přece jen však existovaly snahy o „racionální“ využití těchto budov, nehledě na jejich původní účel. Tomu dodnes může sloužit nanejvýš sedm obřadních síní (několik z nich je ovšem ve velmi špatném technickém stavu), z dalších byly zejména po roce 1989 upraveny expoziční prostory.

„Alternativní“ využití židovských obřadních síní zahrnuje přestavby a přístavby pro obytné účely (9 případů, např. Kostelec nad Labem, Náchod [nový hřbitov], Šumperk, Vyškov, Žatec), kancelářské účely (2 případy: Náchod [starý hřbitov], Vsetín) nebo technickohospodářské účely (5 případů, mj. Jablunkov, Mělník, Velké Meziříčí). Další šest z nich sloužilo či dodnes slouží jako modlitebny menších křesťanských církví (nejčastěji Církev adventistů sedmého dne [Bohumín, Frýdek-Místek, Nový Jičín, dříve i Telč a Vsetín], která rovněž jednu další obřadní síň zbořila a nahradila novostavbou modlitebny: Praha-Smíchov), a sedm jako komunální obřadní síně. V těchto případech (Hořice, Chlumeck nad Cidlinou, Kladno, Kroměříž, Lovosice, Opava, Poděbrady, Valašské Meziříčí) došlo k odstranění židovských symbolů a někdy i k výraznější přestavbě, čímž si příslušná města zajistila existenci – za komunistického režimu žádané –

Obr. 4. Komplex původně novorománských budov na novém židovském hřbitově v Praze-Libni (od r. 1892) patří mezi nejrozsáhlejší soubory židovských funerálních staveb v českých zemích, současně reprezentuje jejich novodobé bizarní komerční využití v podobě ubytovny. Foto Zdeněk R. Nešpor 2024

Obr. 5. Torzo obřadní síně na novém židovském hřbitově v Roudnici nad Labem (1890), zničené požárem v roce 1985 a následným nedostatkem údržby a vandalismem. Foto Zdeněk R. Nešpor 2024

sekulární obřadní síně v areálu hřbitovů. Leckde současně došlo k likvidaci nebo omezení původního židovského pohřebiště, čímž byla „asimilace“ završena. Ačkoli to není úplně podle židovských pohřebních pravidel, lze tento vývoj chápat jako snahu o odstranění funerálních bariér mezi židovskou a mimožidovskou částí společnosti. Motivem tu však byl spíše pragmatismus a neznalost než symbolické otevření se majority minoritě, alespoň v období před rokem 1989.

Naopak lze uvést několik případů bizarních až tristních. V západočeském Stodu dodnes slouží židovská obřadní síň jako klubovna mysliveckého spolku a celý hřbitov jako bažantnice, takže na torzech náhrobků jsou umístěny voliéry a klece. Nový hřbitov v Praze-Libni sice zůstal zachován, avšak na zmenšené ploše a oddělený vstupní komplex hřbitovních budov byl využit jako byt a dílna (podobně je tomu v Mělníku, kde nebytový prostor slouží jako pekárna) – aby byl po roce 2000 transformován na turistický hostel, respektive na ubytovnu zahraničních dělníků a sociálně slabých osob.

Závěr

Obřadní síně židovských hřbitovů, které se ve druhé polovině 19. a v první polovině 20. století staly jedním

z nejviditelnějších stavebních symbolů židovské emancipace, sebevědomého vyrovnání se religijní majoritě, namnoze ztratily svůj účel. Nejen kvůli holocaustu, ale také proto, že ve většině případů dochází k postupnému přejímání majoritních pohřebních zvyků židovskou menšinou, k faktické asimilaci. Ta se začala právě už v období občanského zrovnoprávnění židů, přičemž stavbu, architekturu a výzdobu obřadních síní na židovských hřbitovech – a další změny, jimiž tyto hřbitovy a způsob pohřbívání prošly – můžeme chápat právě tak jako projev emancipace, tak také jako projev této asimilace.

Pro neužívané obřadní síně se s různým úspěchem hledá alternativní využití, podobně jako pro jiné „přebytečné“ sakrální stavby (např. Nová využití 2002), některé slouží alespoň jako kulturněhistorická připomínka svých budovatelů a uživatelů, desetina si svůj účel zachovala – z větší části dnes ovšem slouží všem mrtvým bez rozdílu vyznání, jenom pár si uchovalo konfesní ráz. Přes tuto několikerou menšinovost je pozitivní, že většina obřadních síní, které dokázaly přečkat řádění nacistů i nezájem (a nové řádění) komunistů, byla v posledních dekádách opravena, leckdy i se snahou o restituci a nové zviditelnění rituální výbavy a náboženských symbolů někdejších stavebníků.

POZNÁMKY:

1. Pohřební oděv je pro všechny židy jednotný, vyrobený z bílého plátna. Skládá se z košile, kalhot, čepice, ponožek, pásku a rubáše, v případě mužů (v některých moderních tradicích i žen) rovněž z modlitebního pláště zbaveného jednoho svazku třásní.
2. Židovství v tomto článku chápeme konfesně, a proto příslušná substantiva píšeme s malým písmenem; v případě možnosti či nutnosti etnického chápání přirozeně užíváme písmeno velké.
3. Pomineme-li starší soupisy, jsou židovské památky Čech souborně popsány v díle Rozkošná – Jakubec 2004 a židovské památky Moravy a českého/rakouského Slezska v díle Klenovský 2018. Zatímco v druhém případě jde vzhledem k současnému poznání o úplný soupis, v prvním některé objekty chybí, částečně i kvůli více než dvacetileté prodlevě od vydání. Údaje proto byly doplňovány také z dalších zdrojů, především z on-line databáze *Židovské památky Čech, Moravy a Slezska* společnosti Matana (<https://pamatky.kehlaprag.cz/web/cs/vyhledavani-zidovskych-pamatek>).
4. Údaje podle Fiedler 1992; Klenovský 2001, 2018; Rozkošná – Jakubec 2004; ověřeno a doplněno vlastním terénním výzkumem autora.
5. Hranice mezi „pouhou“ márnicí a „okázalejší“ obřadní síní je ovšem neostrá, ve sporných případech se držíme označení užívajících autorů kulturněhistorických topografií citovaných v pozn. č. 4.
6. Připomeňme, že to se v majoritní populaci až do druhé poloviny 20. století v drtivé většině případů konalo v kostelích či hřbitovních kaplích (nebo v analogických prostorách menších náboženských společenství), zatímco sekulárních pohřbů (obvykle v krematoriu) bylo velmi málo. Sekulární obřadní síně jsou v drtivé většině až fenoménem druhé poloviny 20. století (Nešporová 2013: 110–123; srov. Sedláček 1987).
7. Dalšími důvody této proměny mohly být ovšem čistě praktické okolnosti: márnice/obřadní síně musely jako veřejné stavby odpovídat příslušným stavebním předpisům a při jejich navrhování a stavbě se mohly uplatňovat zvyklosti stavitelů, v mnoha případech nepocházejících z židovské komunity. Tyto skutečnosti by patrně odhalil podrobnější výzkum stavební dokumentace jednotlivých staveb, dosud ovšem neprovedený.
8. Na tomto i několika dalších židovských hřbitovech byla zřízena také kolumbária (Hradec Králové, Most).
9. V některých případech šlo o širší společenskou podmínku: řada měst začala budovat komplexní interkonfesní hřbitovní areály a vyžadovala, aby vedle sebe ležící římskokatolické, evangelické a židovské hřbitovy, k jejichž propojení došlo teprve časem, pokud vůbec, zachovávaly alespoň rámcovou stylovou jednotu (např. Opava, Olomouc).

PRAMENY A LITERATURA:

Fiedler, Jiří. 1992. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.

Heřman, Jan. 1980. *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Praha: ÚCN (Rada židovských náboženských obcí v ČR).

Jaksch, Peter Karl. 1828. *Gesetzlexikon im Geistlichen, Religions- und Toleranzfache ... für das Königreich Böhmen von 1601 bis Ende 1800 I.–VI.* Prag: Straschiripka.

Klenovský, Jaroslav. 1998. Doprovodné stavby na židovských hřbitovech Moravy a Slezska. In: *Židé a Morava*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska. 53–56.

Klenovský, Jaroslav. 2001. *Židovské památky Moravy a Slezska*. Brno: ERA.

Klenovský, Jaroslav. 2018. *Encyklopedie židovských památek Moravy a Slezska*. Praha: Grada.

Klenovský, Jaroslav. 2019. Budovy na židovských hřbitovech v českých zemích. In: *Epigraphica & sepulcralia* 8. Praha: Artefactum. 373–384.

Nešpor, Zdeněk R. 2026. Židovské hřbitovy v českých zemích: vznik – lokalizace – trvání. *Český časopis historický* 124 (v tisku).

Nešporová, Olga. 2013. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Nešporová, Olga – Nešpor, Zdeněk R. 2011. „V žáru lásky se život začal – v žáru ohně se končí.“ Čtyři pohledy na vývoj kremačního hnutí v české společnosti. *Soudobé dějiny* 18 (4): 563–602. <https://doi.org/10.51134/sod.2011.042>

Newman, Ja'akov – Sivan, Gavri'el. 2004. *Judaismus od A do Z. Slovník pojmů a termínů*. Praha: Sefer.

Nosek, Bedřich – Damohorská, Pavla. 2010. *Židovské tradice a zvyky*. Praha: Karolinum.

Nová využití. 2002. *Nová využití pro staré kostely*. Ústí nad Labem: Albis international.

Rozkošná, Blanka – Jakubec, Pavel. 2004. *Židovské památky Čech. Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno: ERA.

Sedláček, Jaroslav. 1987. *Smuteční obřadní síně*. Brno: Krajské kulturní středisko.

Sládek, Pavel. 2008. *Malá encyklopedie rabinského judaismu*. Praha: Libri.

Tinková, Daniela. 2011. Exodus zemřelých. Počátky medikalizace smrti v pozdně osvícenských Čechách. *Sociální studia* 8 (2): 35–55.

Příloha: Přehled obřadních síní na židovských hřbitovech

Lokalita, příp. pořadí	Rok dokončení	Dispozice	Architektonický sloh	Pozdější vývoj / současný stav
Benešov		průchozí		
Beroun	189x	trojtraktová průchozí		
Bohumín	1911	trojtraktová průchozí	moderní	1964 modlitebna CASD, 1978 přestavěna
Brno 1	1863		orientální	1900 nahrazena novou
Brno 2	1900	halová	historizující	
Brtnice – nový hřbitov 1	1860			189x/190x nahrazena novou
Brtnice – nový hřbitov 2	189x/190x	průchozí	historizující	198x zbořena, dochováno pouze průčelí
Bruntál		průchozí		1938 vypálena
Břeclav	1892	halová	historizující	
Březnice	189x	obdélná	historizující	
Bučovice	1892	průchozí	eklektický	
Budyně nad Ohří		obdélná	historizující	
Bzenec	1909	průchozí	eklektický	
Česká Lípa	1905			1983 zbořena
České Budějovice				1975 zbořena
Český Krumlov	189x	obdélná	eklektický	
Český Těšín	1928	halová	eklektický	2014 modlitebna LECAV
Divišov		průchozí		
Dvůr Králové nad Labem				1960 zbořena
Frydek-Místek	1882	obdélná	historizující	1969 modlitebna CASD, pozdější přístavba
Golčův Jeníkov	1872	obdélná		
Hlučín	1860	obdélná		1946 zbořena
Hodonín – starý hřbitov			historizující	zbořena
Holešov	1903	průchozí	eklektický	

Holice				1980 zbořena
Hořice v Podkrkonoší – nový hřbitov	1900	trojtraktová průchozí	historizující	přeměněna na městskou interkonfesní
Hostinné				zbořena
Hostouň – nový hřbitov		obdélná		
Hradec Králové	1930		eklektický	
Hroubovice		obdélná		
Hustopeče		obdélná		198x zbořena
Chlumeck nad Cidlinou	190x	průchozí	historizující	přeměněna na městskou interkonfesní
Chodová Planá – nový hřbitov			orientální	195x zbořena
Chomutov	1910		historizující	1986 zbořena
Chotěboř	1895		historizující	198x zbořena
Chrudim	1889	průchozí	eklektický	
Ivančice	1903	trojtraktová	eklektický	
Jevíčko	190x	průchozí	secesní	cca 1970 zbořena
Jihlava 1	1869	průchozí	historizující	1903 nahrazena novou
Jihlava 2	1904	halová	historizující	1939 vypálena
Jihlava 3	1969	obdélná		
Jindřichův Hradec	1937	obdélná	funkcionalistický	
Karlovy Vary		průchozí	orientální	
Karviná		průchozí	historizující	1955 zbořena
Kladno	1938	halová	funkcionalistický	přeměněna na městskou interkonfesní
Kojetín	1901	halová	secesní	197x zbořena
Kolín – nový hřbitov				1989 zbořena
Koryčany	1918	obdélná	secesní	torzo obvodového zdiva
Kostelec nad Labem	19. stol.			adaptována k obytným účelům
Kostelec u Křížků		obdélná		
Kouřim		průchozí		
Kovářov		obdélná		torzo obvodového zdiva
Krnov	1902	obdélná	historizující	1938 zničena
Kroměříž – starý hřbitov	1877	průchozí	historizující	1941/41 zbořena
Kroměříž – nový hřbitov	1928	obdélná	historizující	přeměněna na městskou interkonfesní
Křinec		průchozí		
Kyjov	1914	obdélná	secesní	1963/64 zbořena
Libáň		šestiboká	historizující	
Liberec	cca 1900	průchozí	secesní	
Lipník nad Bečvou – nový hřbitov				194x zbořena
Liteň	1927	obdélná		
Loštice				zbořena po 2. sv. válce
Louny		obdélná	eklektický/ orientální	
Lovosice		halová	eklektický	přeměněna na městskou interkonfesní, pozdější přístavky
Luka		obdélná		torzo obvodového zdiva
Mariánské Lázně				194x zbořena
Mělník				1956 adaptována k obytným účelům
Městec Králové		průchozí		

Mikulov	1898	trojtraktová	historizující	2009 expozice
Milevsko	1928	průchozí		
Miroslav	1902	obdélná		adaptována na garáž, později dílnu
Mladá Boleslav	1889	osmiboká	historizující/ orientální	
Moravské Budějovice		průchozí		
Most		trojtraktová průchozí	eklektický	
Náchod – starý hřbitov				adaptována k obytným účelům
Náchod – nový hřbitov	1926	obdélná	funkcionalistický	adaptována k obytným účelům
Nový Cerekev		trojtraktová	historizující	
Nový Bydžov – nový hřbitov				198x zbořena
Nový Jičín 1				1925 nahrazena novou
Nový Jičín 2	1925	obdélná	eklektická	1965 adaptována na modlitebnu CASD, 1984–85 razantní přestavba, 199x přístavba
Olomouc		obdélná	historizující	
Opava – nový hřbitov	1893	obdélná	historizující	přeměněna na městskou interkonfesní
Orlová		obdélná	moderní	1970 zbořena
Osoblaha – nový hřbitov	1911			1933 zbořena
Ostrava – starý hřbitov	1917	halová	eklektický	1988 zbořena
Ostrava – nový hřbitov	1988	halová	internacionální	
Pacov		průchozí		
Pardubice		průchozí	eklektický	
Plzeň – starý hřbitov				1986 zbořena
Plzeň – nový hřbitov	1898			198x zbořena
Poděbrady	cca 1900			přeměněna na městskou interkonfesní
Podivín	1828	průchozí	historizující	
Pohořelice	1870	průchozí		1972 zbořena
Polička	před 1903			1964 zbořena
Praha – starý hřbitov	1908		historizující	
Praha – starý žižkovský hřbitov			historizující	198x adaptována na kanceláře
Praha – nový hřbitov 1			historizující	
Praha – nový hřbitov 2			historizující	
Praha – nový hřbitov 3	1933		funkcionalistický	
Praha-Libeň – starý hřbitov				193x zbořena
Praha-Liběň – nový hřbitov				adaptována na byt a dílnu, dnes ubytovna 1982 zbořena, na jejím místě modlitebna CASD
Praha-Smíchov – nový hřbitov				
Prostějov – nový hřbitov	1908	halová	secesní	
Přelouč		průchozí		
Přerov	1903	trojtraktová průchozí		198x zbořena
Příbram		trojtraktová		
Radouň	1920			
Rakovník	191x	osmiboká	historizující	
Rokycany	190x/191x	trojtraktová průchozí	historizující	adaptována k obytným účelům
Roudnice nad Labem – nový hřbitov		trojtraktová	orientální	1985 vyhořela
Slaný	1933	průchozí	funkcionalistický	
Stod		obdélná		
Svitavy	1892			1938 vypálena, 194x zbořena

Šumperk	1911	průchozí	historizující	1938 poničena, 1951 adaptována k obytným účelům
Tábor	1893			zbořena po 2 sv. válce
Telč	187x/188x	obdélná		adaptována na modlitebnu CASD, dnes galerie
Teplice		obdélná	historizující	
Tovačov	1889	obdélná	historizující	
Trutnov – starý hřbitov	1894			1938 zbořena
Třebíč	1903	obdélná	historizující	
Uherské Hradiště			historizující	1941 poničena, 1943 zbořena
Uherský Brod	1906	trojtraktová	historizující	1954 východní křídlo zbořeno
Úsov	189x	trojtraktová průchozí	historizující	
Valašské Meziříčí	1908	halová	secesní	1969 přeměněna na městskou interkonfesní
Velké Meziříčí	1880	obdélná		
Voříč	1885	obdélná		
Vsetín	1887	průchozí	historizující	195x adaptována na modlitebnu CASD, 1972 CČSH, od 198x kanceláře hřbitovní správy, přístavba
Vyškov	1888	trojtraktová průchozí	historizující	1952 adaptována k obytným účelům, přístavba
Znojmo	1904	trojtraktová	historizující	1938 vypálena
Žamberk	1932	čtvercová	moderní	
Žatec		obdélná	historizující	adaptována k obytným účelům

Pozn.: Toponyma podle současného stavu, rovněž tak označení hřbitovů („starý hřbitov“ nemusí znamenat první židovské pohřebiště v lokalitě, pokud dnes v místě existuje jen jeden hřbitov, k jeho pořadí se rovněž nepřihlíží). Charakteristiky dispozice a slohů odrážejí dominantní rysy. Písmeno x v letopočtech na místě jednotek značí neznámý rok příslušné dekády.